

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ШАЙНЕР ГАННА ІГОРІВНА

УДК: 37. 018. 1 (477. 8) “18/19”

**РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Завгородня Тетяна Костянтинівна,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Березівська Лариса Дмитрівна,

Інститут педагогіки НАПН України, вчений секретар;

кандидат педагогічних наук, доцент

Герцюк Дмитро Дмитрович,

Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 18 квітня 2012 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий 13 березня 2012 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Основним завданням економічного розвитку України на сучасному етапі є подолання кризових явищ та підвищення добробуту й благополуччя народу. До шляхів його реалізації належить модернізація теоретико-методичних засад вищої школи для підготовки професійних кадрів. Головними постулатами новітньої економічної освіти визначено: формування практико-орієнтованого суспільства, у якому засадничими стимулами життя особистості виступають фахові знання та соціальна адаптація; вироблення прогностичних умінь для економічно обґрунтованих та соціально відповідальних рішень. Такі реорганізаційні нововведення у сфері економічної освіти започатковано низкою законодавчих актів та документів, зокрема «Концепцією розвитку економічної освіти» (2003 р.), ціннісними орієнтирами яких окреслено навчання і виховання гармонійної та прагматичної особи, здатної до вдосконалення і нагромадження суспільно корисних економічних знань, умінь та навичок, які становлять основу професійної самореалізації.

Виконання завдань із підготовки висококваліфікованих фахівців економічної галузі можливе лише на основі поєднання сучасних вітчизняних і зарубіжних освітніх технологій та способів організації навчання, що практикувалися у минулому. Передусім заслуговує на увагу вивчення досвіду торгівельного шкільництва на західноукраїнських землях у другій половині XIX – першій третині XX століття, адже його розвиток у цей період відбувався під впливом позитивних здобутків національної та європейської педагогіки. На сучасному етапі творчого використання зарубіжних досягнень ретроспективний аналіз є особливо корисним для визначення шляхів удосконалення навчально-виховного процесу та виявлення перспектив подальшого генезису економічної освіти.

Актуальність обраної теми зумовлюється наявністю низки суперечностей між:

- посиленням інтересу до історичних надбань закладів освіти економічного профілю, що акумулювали європейські і вітчизняні традиції, та відсутністю цілісного наукового дослідження генезису комерційної освіти західноукраїнських земель другої половини XIX – першої третини XX ст.;
- необхідністю підготовки фахівців для стабілізації національної економіки через раціональне ведення господарства та неналежною професійною кваліфікацією випускників сучасних економічних навчальних закладів, освіта яких не достатньо враховує історико-педагогічний досвід;
- намаганням науковців-економістів застосовувати на практиці європейську педагогічну спадщину та збереженням традиційних технологій у вищій економічній школі.

Українська історіографія комерційної освіти на західноукраїнських землях другої половини XIX – першої третини XX ст. представлена науковими досягненнями відомих громадсько-політичних діячів, ідеологів кооперації та педагогів. Основні засади національного торгівельного шкільництва західноукраїнських земель відображено у працях А. Андроховича, М. Андрусяка, Д. Великановича, М. Галущинського, І. Герасимовича, М. Гулянича, Ю. Гусная,

В. Доманицького, Є. Єгрецького, І. Карбулицького, А. Качора, Д. Коренця, К. Левицького, Н. Нижанківського, Ю. Павликовського, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Й. Шимека, І. Ющишина, Л. Ясінчука та ін. Актуальними в сучасному педагогічному доробку залишаються дидактико-методологічні розробки К. Коберського, К. Левицького, І. Лучишина, В. Нагірного, М. Холєвчука та Є. Храпливого. У фундаментальних розвідках І. Витановича та М. Творидла окреслено пріоритетні напрями діяльності культурно-просвітніх та господарських товариств для виховання національно-свідомих кооператорів.

Підсумком багатогранного наукового вивчення особливостей формування системи національної комерційної освіти краю є праці сучасних науковців Н.Абашкіної, Л. Березівської, А. Василюка, С. Гелея, О. Гурянової, Д. Герцюка, Т. Завгородньої, І. Зуляка, Н. Кошелевої, І. Курляк, О. Пенішкевич, І. Петрюк, В. Постолатія, Ж. Свєбоди, В. Стинської, Б. Ступарика, Г. Субтельної та ін.

Дотичними до проблеми цієї наукової роботи є дисертаційні розвідки О. Ковальчук (2000 р.), З. Гіптерс (2006 р.) та А. Синявської (2008 р.), у яких розкрито передумови, основні етапи, зміст і форми організації навчально-виховного процесу в комерційних навчальних закладах на західноукраїнських землях.

Водночас поза увагою дослідників залишилися питання, пов'язані з визначенням тенденцій європейського впливу на становлення комерційної освіти в регіоні; не виявлено праць, присвячених типології комерційних навчальних закладів, кооперативному руху і кооперативному шкільництву як завершальному етапу становлення національної комерційної освіти, що еволюціонувала та вдосконалювалась у міжвоєнний період.

Таким чином, актуальність проблеми та недостатній ступінь її дослідженості, необхідність вирішення існуючих суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – перша третина ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою дослідницької проблеми кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання в системі безперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (номер державної реєстрації 0108U009122). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 3 від 28 жовтня 2008 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 25 грудня 2008 р.).

Об'єкт дослідження – фахове шкільництво на західноукраїнських землях другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

Предмет дослідження – комерційна освіта на західноукраїнських землях досліджуваного періоду.

Мета дослідження – на основі ретроспективного аналізу генезису комерційної освіти на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – першій третині ХХ століття визначити особливості її розвитку та окреслити перспективи творчого використання позитивних ідей у сучасному економічному освітньому просторі.

Для реалізації мети визначено такі **завдання**:

- з'ясувати ступінь дослідженості проблеми в історико-педагогічній літературі та охарактеризувати передумови розвитку комерційної освіти на західноукраїнських землях упродовж досліджуваного періоду;
- проаналізувати нормативно-правову базу і структуру та з'ясувати особливості змісту, форм і методів комерційної освіти;
- висвітлити основні напрями роботи культурно-просвітніх та господарських товариств у пропаганді економічних знань;
- виокремити перспективні ідеї діяльності закладів комерційної освіти на західноукраїнських землях та виявити можливості їх творчого використання в сучасних умовах.

Методи дослідження: конкретно-пошуковий (аналіз, синтез, систематизація та класифікація джерел і документів), історико-географічний (дослідження регіональних особливостей розвитку комерційної освіти), хронологічний (відображення динаміки змін у структурній та змістовій частинах системи фахової освіти у хронологічній послідовності), понятійно-термінологічний (визначення змісту робочої дефініції «комерційна освіта»), системний (вивчення освіти як складової частини культурного розвитку суспільства, враховуючи суспільно-політичні й економічні обставини), зіставно-порівняльний (порівняння генезису комерційної освіти у країнах Західної Європи і на досліджуваних територіях) та екстраполяційний (узагальнення висновків, одержаних на основі критичного вивчення джерельної бази, і пошук шляхів творчого використання в сучасних умовах).

Джерельну базу дослідження становлять документи і матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУ у Львові, ф. 146, 178, 179, 206, 302, 348, 462), Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО, ф. 28, 495, 653, 800, 1513), Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО, ф. 298, 553), Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО, ф. 3, 211, 536, 879, 928), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ), Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, Івано-Франківської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка, бібліотек Прикарпатського, Львівського, Ужгородського та Чернівецького національних університетів, офіційні збірники законодавчих актів, статистичні відомості, звіти про діяльність навчальних закладів (1922–1938 рр.), товариств та кооперативних установ, тогочасні практичні посібники, періодичні видання («Буковина», «Газета школьна», «Господарсько-кооперативний часопис» «Діло», «Економіст», «Календар громадянина-кооператора», «Кооператива», «Кооперативна Республіка», «Підгірська Русь», «Рідна школа», «Сільський господар» та «Учитель»).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють другу половину XIX – першу третину XX ст. – етап активного становлення комерційної освіти на західноукраїнських землях. Нижня межа дослідження (1867 р.) зумовлена прийняттям конституції дуалістичної Австро-Угорської імперії, на основі якої ратифіковано нормативно-правову базу діяльності комерційних навчальних

закладів. Обмежується період 1939–1940 рр., упродовж якого Східна Галичина, Північна Буковина та Південна Бессарабія увійшли до складу СРСР, а Закарпаття, у зв'язку з розчленуванням Чехо-Словаччини, до Угорщини.

Такий цілісний хронологічний підхід, на який припадає найактивніший час розвитку комерційної освіти, дає змогу простежити не лише особливості її становлення, структурно-організаційні засади, культурно-освітню і навчально-виховну діяльність, але й дослідити шляхи та засоби реалізації освітнього процесу в досліджуваній період.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше здійснено* ретроспективний аналіз генезису комерційної освіти на західноукраїнських землях у другій половині XIX – першій третині XX ст. в контексті освітніх західноєвропейських тенденцій та визначено особливості її розвитку (неперервність, комплексний підхід до оволодіння фаховою майстерністю, зорієнтованість на формування практичних умінь та навичок, врахування регіональних особливостей економіки; відповідність навчальних планів нормам державного законодавства, організація шкільних кооперативів та творчих економічних об'єднань); *охарактеризовано* передумови (політико-історичні, економічні, соціокультурні, геополітичні) становлення торгівельного шкільництва; *досліджено* структуру, зміст, форми (виробничі екскурсії, товарознавчі лабораторні роботи, практика в торгівельних підприємствах, банках тощо) і методи (практичні, пояснювально-ілюстративні, рольові ігри) організації навчально-виховного процесу торгівельних навчальних закладів; *окреслено* роль приватних торгівельних і кооперативних шкіл у розбудові системи фахового шкільництва регіону (виховання освіченої української господарської еліти, загальнодоступність торгівельної освіти, підвищення національної свідомості представників українського етносу); *ідентифіковано* та *проаналізовано* нормативно-правову базу діяльності середніх і вищих торгівельних шкіл Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття досліджуваного періоду для виявлення закономірностей розвитку комерційної освітньої ланки; *висвітлено* основні напрями роботи культурно-просвітніх і господарських товариств та їх значення для підвищення економічного і культурного рівня народу (кооперативна пропаганда й ідеологія спілчанства, виробнича практика, профорієнтаційний центр, цілісна система фахових курсів, учнівська кооперація).

Удосконалено інформаційне поле діяльності державних та приватних торгівельних навчальних закладів;

Подальшого розвитку набули перспективні напрями використання досвіду роботи комерційних навчальних закладів на західноукраїнських землях кінця XIX – першої третини XX століття в сучасному економічному освітньому просторі.

До наукового обігу введено маловідомі архівні матеріали (ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 66, спр. 55; ф. 302, оп. 1, спр. 384; ф. 178, оп. 4, спр. 321; ф. 206, оп. 1, од. зб. 279; ДАЗО, ф. 1513, оп. 2, спр. 2; ф. 495, оп. 1, спр. 3; ДАЧО, ф. 211, оп. 1 спр. 1532; ф. 928, оп. 1, спр. 1, 3; ф. 536, оп. 2, спр. 32).

Практичне значення одержаних результатів. Основні результати дослідження відображено у змісті спецкурсу «Розвиток комерційної освіти на

західноукраїнських землях (друга половина XIX – перша третина XX століття)» для студентів педагогічних, економічних, історичних і правничих спеціальностей та в розроблених рекомендаціях щодо можливостей застосування історико-педагогічної спадщини в роботі сучасних навчальних закладів.

Матеріали, основні положення, висновки дисертації можуть бути використані в розробці спецкурсів і спецсеминарів для студентів ВНЗ економічного, історичного та педагогічного профілю різних рівнів акредитації, під час написання дипломних та магістерських робіт.

Положення і висновки дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (довідка № 236/10 від 14.12.2010), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-08/03-244 від 01.03.2011), Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (довідка № 462/01 від 02.03.2011), Херсонського державного університету (довідка № 08-12/443 від 17.03.2011), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 6034/105 від 17.11.2011).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження доповідалися на *міжнародних*: «Проблема якості виховання і навчання у системі безперервної освіти (Івано-Франківськ, 2008 р.), «Інтеграція системи безперервної освіти України в європейський освітній простір: етапи, проблеми, перспективи» (Чернівці, 2009 р.), «Професійно-особистісний розвиток і становлення фахівців у сучасних умовах розбудови вищої школи: методологія, теорія і практика» (Ужгород, 2010 р.); *закордонних*: «Nauka i studia» (Перемишль, 2009 р.), «V mezinarodna vedecko-practicka conference – 2009/2010» (Прага, 2010 р.), «Vedecký průmysl evropského kontinentu» (Прага, 2010 р.), «VI mezinarodna vedecko-practicka conference Aktuální wymoženosti vědy» (Прага, 2010 р.); *регіональних*: «Проблеми гуманітарної освіти в умовах реформування вищої школи України» (Львів, 2008 р., 2009 р.), «Видатні педагоги Буковини: погляд крізь сучасність» (Чернівці, 2010 р.), «Актуальні питання юридичної науки» (Львів, 2010 р.) науково-практичних конференціях, а також на Міжнародних педагогічних читаннях «Українська педагогічна наука у контексті сучасних цивілізаційних процесів» (Івано-Франківськ, 2011 р.), Других українсько-польських історико-педагогічних читаннях «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.)» (Львів, 2011 р.) і щорічних звітних конференціях кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2009 – 2011 рр.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи оприлюднено в 14 одноосібних публікаціях, 8 з яких – у фахових науково-педагогічних виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі списку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (508 найменувань, із них 25 – іноземними мовами і 48 архівних документів) та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 373 сторінки, із яких 183 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, охарактеризовано джерельну базу, обумовлено хронологічні межі, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, наведено дані про апробацію та впровадження результатів роботи.

У першому розділі – **«Особливості формування системи комерційної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.)»** – удосконалено підходи до визначення поняття «комерційна освіта», досліджено стан наукової розробки проблеми, систематизовано архівні джерела, розглянуто передумови становлення комерційної освіти на західноукраїнських землях у досліджуваний період.

Термін «комерційна освіта» розуміємо як структурну групу навчальних закладів, у яких здійснювалася комплексна підготовка молоді (комерсантів, працівників торгівлі, крамарів, бухгалтерів, обліковців, управлінців, адміністраторів, кооператорів та чиновників) для професійної діяльності у фінансових державних відомствах, торгівельно-промислових, кредитних і банківських установах та кооперативних організаціях.

У процесі опрацювання й аналізу історіографічної та джерельної бази показано, що досліджувана проблематика багатоаспектна, проте недостатньо вивчена на науковому рівні. Основні передумови заснування торгівельних шкіл на західноукраїнських землях широко представлено у спогадах очевидців подій А. Андроховича, Д. Великановича, М. Гулянича, Ю. Гусная, В. Доманицького, Є. Єгрецького, І. Карбулицького, Ю. Павликовського, І. Сімовича, Й. Шимека та Л. Ясінчука. Науково-інформаційна література охоплює теоретичні засади кооперації (М. Галущинський, І. Герасимович, А. Жук, О. Ковалевський, К. Кульчицький, А. Кущинський, В. Марочко, Н. Нижанківський, І. Чепіга та І. Юцишин), біографічні розвідки (І. Витанович, М. Капуста, А. Качор), методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в торгівельних та кооперативних школах (К. Коберський, Д. Коренець, І. Коцур, К. Левицький, І. Петрушевич, І. Лучишин, В. Нагірний, М. Холєвчук та Є. Храпливий).

Проаналізовано цінний доробок сучасних педагогів (Л. Березівської, В. Благого, С. Гелея, Д. Герцюка, З. Гіптерс, Т. Завгородньої, О. Ковальчук, Н. Кошелевої, І. Курляк, З. Саф'янюк, А. Синявської, В. Стинської, Б. Ступарика Г. Субтельної), які досліджували різні аспекти становлення і функціонування комерційних навчальних закладів на західноукраїнських землях.

Вивчення та переосмислення зібраної наукової літератури і джерельної бази уможливили ґрунтовне дослідження розвитку комерційної освіти на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.

На основі опрацьованих історико-педагогічних джерел висвітлено основні передумови формування комерційної галузі знань, яка була покликана забезпечити виробництво, сільське господарство, державний апарат, промисловість, торгівлю та сферу послуг кваліфікованими фахівцями у зв'язку із зародженням капіталістичних

відносин та промислово-технічними перетвореннями у світі. До таких передумов належать:

а) *політико-історичні*: територіальне положення західноукраїнських земель; наявність конституційних демократичних свобод (за винятком Північної Буковини); залежність автохтонного населення від місцевої крайової влади; пробудження політичної та національної свідомості українського народу;

б) *економічні*: аграрний характер економіки з низьким агротехнічним рівнем землеробства; зародження ринкових відносин; залучення до внутрішньої, зовнішньої та транзитної торгівлі; відкриття фінансових установ;

в) *соціокультурні*: активна освітньо-економічна діяльність українських культурно-просвітніх та господарських товариств для підготовки торгівельно-кооперативних, адміністративних та купецьких кадрів; зростання суспільної ваги комерційної освіти; державницькі намагання українських політичних партій;

г) *геополітичні*: промисловий переворот та науково-технічна революція, які зумовили потребу в галузевих спеціалістах; законотворча освітня діяльність західноєвропейських держав; застосування іноземного педагогічного досвіду вітчизняними громадськими та політичними діячами.

Під час проведеного аналізу визначено вплив західноєвропейської моделі комерційної освіти на діяльність навчальних закладів західноукраїнських земель. У процесі наукового пошуку встановлено, що німецька модель освіти слугувала зразком для наслідування в багатьох західноєвропейських державах і нараховувала понад 50 типів комерційних шкіл. Позитивний досвід Німеччини застосовувала Австрійська монархія, яка відкриттям Реальної торгівельної академії у Відні (1815 р.) започаткувала еру комерційного просвітництва. Спадкоємицями освітніх програм після розпаду Австро-Угорщини стали Друга Річ Посполита, Румунія та Чехословаччина.

Отже, під впливом різних чинників було підготовлено ґрунт для всеохоплюючої трансформації шкільництва на західноукраїнських землях, яка передбачала реорганізацію органів управління освітою, створення нових торгівельних навчальних закладів та вдосконалення навчально-методичного забезпечення.

У другому розділі – **«Структурно-організаційні принципи діяльності навчальних закладів комерційної освіти на західноукраїнських землях досліджуваного періоду»** – проаналізовано нормативно-правову базу та досліджено типологію, зміст, форми і методи організації навчально-виховного процесу у торгівельних школах на окреслених територіях. Еволюцію комерційної освіти в Австро-Угорщині розпочато Законом «Про торговельну освіту» (1873 р.), згідно з яким створено розгалужену мережу державних комерційних навчальних закладів. Початкову ланку освіти впорядковано законодавчим актом 1885 р., яким запроваджено доповнююче навчання з чітко визначеною хліборобською, торгівельною та промисловою спеціалізаціями. Завершальним етапом реформування комерційної освіти була уніфікація навчальних планів і програм та залучення до освітніх установ викладачів комерції (у Східній Галичині 1896 р.). Натомість у Північній Буковині аналогічну реорганізацію ратифіковано на початку ХХ ст. прийняттям Законів «Про комерційну освіту» та «Про елементарні комерційні

школи» (1909 р.). Незважаючи на прогресивні зрушення у формуванні купецького стану, освітня політика офіційних органів влади і надалі зберігала асиміляційний характер, що було перешкодою у здобутті фахових знань національними меншинами в наявних державних комерційних навчальних закладах.

Проаналізовано структуру комерційної освіти, яка була представлена початковою, середньою та вищою ланками. Найнижчий рівень фахової освіти учні здобували у виділових, сільських недільних та горожанських школах, навчальні програми яких включали математику, геометрію, бухгалтерію, природознавство, географію, основи хімічної і машинної промисловості, сільське господарство та статистику.

Середні дворічні торгівельні школи з підготовчим курсом у Бродях, Львові, Чернівцях, Самборі та Станіславові гарантували фаховий вишкіл торгівельним працівникам, включивши до навчальної програми бухгалтерський облік, купецькі рахунки, товарознавство, торгівельну географію, польську, німецьку, французьку мови і літературу, вексельне, промислове і комерційне право та каліграфію. У Східній Галичині станом на 1911 р. діяло 20 торгівельних навчальних закладів: 2 академії, 3 державні (у Бродях, Львові, Станіславові), 5 приватних і 10 доповнюючих торгівельних шкіл, де навчалось 1706 учнів, що становило близько 3% кількості усіх, хто опановував торгівельну спеціальність у навчальних закладах Австро-Угорщини. Комерційний характер освіти був притаманний також для реальних шкіл та гімназій Північної Буковини (Чернівці, Гура-Гумора).

До вищого щабля комерційної освіти належали університети у Львові (1661 р.) та Чернівцях (1875 р.), Львівський політехнічний інститут (1844 р.), Львівська торгівельна академія (1902 р.) та рільнича академія в Дублянах (1901 р.), які стали осередками виховання економічної еліти та продукували фахівців найвищої кваліфікації.

У міжвоєнний період комерційна освіта Східної Галичини розвивалась у контексті освітнього законодавства Другої Речі Посполитої, що спонукало до розширення мережі навчальних закладів комерційного спрямування. В основу визначення типу комерційного навчального закладу покладено науково обґрунтовану класифікаційну модель торгівельного працівника, яку представляли суб'єкт торгівлі, гуртовий продавець, дослідник кон'юнктури, закупник, товарний аквізитор, торгівельний представник, комірник, експедитор, рекламний аквізитор, страховий аквізитор, пропагандист, обліковець, кореспондент, бухгалтер, касир, інкасатор та стенографістка-секретарка. У Львівському шкільному окрузі комерційну освіту представляли державні купецькі гімназії (Львів, Перемишль, Станіславів), державні адміністративні та торгівельні ліцеї (Львів, Перемишль, Черниці) і школи купецької підготовки I та II ступенів (Львів, Перемишль). Вищу комерційну освіту надавали торгівельна академія у Львові, політехнічний інститут та рільнича академія в Дублянах. Почесне звання центру виховання нової генерації комерсантів посіла Львівська торгівельна академія, яка у 1921 р., завдяки плідній науково-педагогічній роботі викладацького персоналу, була перейменована у вищу школу закордонної торгівлі.

Найяскравіше еволюція комерційної освіти простежується в Підкарпатській Русі, де в австрійський період лише сільськогосподарські школи заповнювали нішу у забезпеченні господарства краю кваліфікованими фахівцями. Із входженням регіону до складу демократичної Чехо-Словаччини, державна система комерційної освіти формувалась на основі принципу взаємопов'язаності усіх освітніх ланок, кожна з яких надавала достатній рівень економічних знань. У досліджуваний період торгівельну освіту пропонували державні торгівельні навчальні заклади, рейтинг яких очолювали торгівельні академії (загалом їх було 27, зокрема 1 українська в Мукачевому); середню ланку представляли торгівельні школи (43, з них 2 українські в Мукачевому та Севлюші), однорічні торгівельні курси (3) та державні промислові школи (23).

Опрацювання архівних даних дає підстави стверджувати, що українці Підкарпатської Русі безперешкодно могли здобути торгівельну професію в державних навчальних закладах, на відміну від жителів Східної Галичини та Північної Буковини, стосовно яких проводилася дискримінаційна освітня політика.

Після анексії Північної Буковини Румунією комерційна освіта, попри наявну законодавчу базу, не змогла повноцінно розвиватись на національних засадах, оскільки стратегічний курс румунської держави не передбачав розбудови економіки та культури Північної Буковини. Такі несприятливі умови спричинили диспропорцію між потребами автохтонного населення у фаховій освіті та реальною кількістю навчальних закладів комерційного спрямування, серед яких функціонували лише початкова чоловіча комерційна школа (Новоселиця), чоловічі комерційні ліцеї (Новоселиця, Хотин, Чернівці) та приватна чоловіча комерційна гімназія «Петру Рареш» (Чернівці).

З'ясовано, що організація навчально-виховного процесу в державних комерційних навчальних закладах здійснювалася на основі принципів науковості, диференціації, взаємозв'язку теорії та практики, наочності та наступності. Такі принципи втілювались шляхом розширення змісту та вдосконалення навчальних програм відповідно до потреб економічного розвитку регіону, а також через використання словесних (лекція, бесіда), наочних (методи ілюстрації та демонстрації) та практичних (робота в товарознавчих лабораторіях) методів навчання.

Проте, незважаючи на відмінні умови розвитку комерційної освіти на західноукраїнських землях, упродовж досліджуваного періоду спостерігається підвищення соціальної ролі та значення в економічному житті краю професійних знань та задоволення запитів суспільства через відкриття різноступеневих торгівельних навчальних закладів.

У третьому розділі – **«Організація навчально-виховного процесу у приватних комерційних закладах українських культурно-просвітніх та господарських товариств»** – конкретизовано зміст, форми і методи навчально-виховного процесу в приватних торгівельних школах, визначено професійно-орієнтаційну роль кооперативних установ у вихованні та підготовці фахівців торгівельно-кооперативної справи, окреслено шляхи творчого використання теорії і

досвіду організації комерційної освіти на західноукраїнських землях досліджуваного періоду у навчальних закладах сучасної України.

Провідною ідеєю громадсько-педагогічного сподвижництва товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Ревізійний союз українських кооперативів», «Народна торгівля», «Сільський господар», «Маслосоюз», «Спілка українських купців і промисловців» стало заснування мережі національних торгівельних і кооперативних шкіл для економічного відродження краю.

На підставі аналізу документальних та архівних джерел висвітлено неоціненний набуток товариства «Просвіта» в подоланні фахового аналіфбетизму селянства за допомогою багатоаспектної просвітньо-економічної роботи. Перші спроби підвищувати економічну грамотність сільського населення здійснили мандрівні учителі-агрономи В. Король (1896 р.), А. Гарасевич (1908 р.), С. Кузик (1909 р.), М. Творидло (1910 р.) та Г. Стефурак (1912 р.), які пропагували нові методи раціонального ведення господарства для отримання максимальних прибутків.

Вмотивоване вивчення господарських наук здійснювалось у господарсько-садівничій школі в Милованні (1908 р.), завданням якої було озброїти сільських господарів практичними навиками з рілничої кооперації, за допомогою викладання сільськогосподарських дисциплін та спілчанства.

Кузнею торгівельних кадрів була перша торгівельна школа «Просвіти» у Львові (1911 р.). Навчально-виховна робота закладу відзначалась комплексним підходом до оволодіння фаховою майстерністю через вивчення купецьких рахунків, науки про торгівлю та векселі, кореспонденції, книговедення, взірцевої контори, господарської географії, науки про державний устрій, стенографії, каліграфії і машинопису. Консолідація учнівських сил відбувалася шляхом організації дискусійних клубів і кооперативних свят та спільних обговорень кооперативних видань. Економічне виховання товариством здійснювалось через видання періодичних часописів, газет і спеціалізованої літератури, відкриття кооперативів, крамниць, кас взаємодопомоги та читалень.

У розділі розкрито зміст новаторських педагогічних методів роботи товариства «Рідна школа» для економічно-просвітницького виховання української молоді. Неперервність комерційної освіти товариством досягалася відкриттям низки торгівельних навчальних закладів: однорічних нижчих крамарських шкіл, середніх чотирьохкласних гімназій та вищого економічно-кооперативного інституту. Під опікою «Рідної школи» перебували крамарська школа в Городенці, курси в Яворові, вища однорічна кооперативна школа та однорічна торгівельна школа нижчого ступеня у Яворові, чотирирічна торгівельно-кооперативна гімназія у Станіславові. З 1924 р. товариство «Рідна школа» здійснювало нагляд за діяльністю торгівельної школи «Просвіти», яка стала інтегруючим центром торгівельно-кооперативних знань, розширивши спеціалізацію за допомогою однорічного курсу абітурієнтів та вищого кооперативного курсу. Загального поширення набула практика відкриття при школах учнівських кооперативів (станом на 1931 р. – 248), які гуртували та солідаризували молодь, привчали до розумного і доцільного користування

громадським майном, що сприяло її професійній адаптації в торгівельних, сільськогосподарських і комерційних установах та підприємствах.

Оптимізація та вдосконалення навчально-виховного процесу у приватних торгівельних школах відбувалися шляхом застосування наступних форм навчання: лекція, практичний урок, диспут, обговорення рефератів, проведення вечорів кооперації, весняно-літні заняття на присадибній ділянці, позакласна робота (учнівські кооперативи), організація виробничих екскурсій та проходження практики в кооперативах і конторах.

Основоположна ідейна засада українських громадських товариств полягала в одностайному визнанні кооперативного руху і використанні кооперації як однієї з форм боротьби за самостійність і незалежність українського громадянства. Для усвідомлення суспільної ваги кооперативних принципів з ініціативи «Рідної школи» 1931 р. впроваджено теоретичне вивчення кооперації як обов'язковий предмет в усіх українських приватних навчальних закладах. Уже станом на 1933/1934 н. р. ця дисципліна посіла вагоме місце в навчальних планах 11 народних, 3 фахових та 4 середніх шкіл. Для забезпечення належного рівня викладання кооперативної науки практикувалися заочні кооперативні курси для учителів «Рідної школи» під егідою Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК), перший з яких відбувся у 1931 р.

Консультаційним центром професійної придатності абітурієнтів стала «Порадня для вибору звання» при товаристві «Рідна школа» у Львові, яка досліджувала сенсорні, інтелектуальні та творчі здібності учнів для розробки аналітичних рекомендацій щодо вибору майбутньої професії; надавала усні та письмові поради (у 1934 р. – 91); здійснювала анкетування учнів львівських шкіл та організовувала зустрічі із вступниками; заснувала інформаційне бюро для торгівельних практикантів.

Розглянуто фундаментальні підходи у формуванні національного професійного світогляду українськими кооперативними товариствами «Народна торгівля», РСУК, «Сільський господар» та «Спілка українських купців і промисловців». Кооперативні керманічі акцентували на необхідності фахового вишколу кооператорів-економістів, пропагандистів, ревізорів та інструкторів для налагодження продуктивної роботи усіх видів спілок. З цією метою організовували інструкторські курси, курси для діловодів (Товмач, Стрий, Станіславів, Бібрка, Жовква, Тернопіль), кооперативні, крамарські, загальнокооперативно-освітні, загальнокооперативно-пропагандистські та вакаційні курси, кооперативний курс для членів наглядових рад, заочні кооперативні курси (у 1935 р. таку форму навчання опанувало 550 осіб); вищий кооперативний курс РСУК (1929 р.); фахові загальногосподарські, спеціальні галузеві курси, «мандрівні рільничі виклади», господарсько-кооперативно-просвітні курси, хліборобський вишкіл молоді; молочарські та торгівельні курси (Збараж, Тернопіль, Львів, Перемишль та Чортків), заочні курси дистанційного навчання; доповнюючі курси фахового знання і товариської поведінки, професійні курси підвищення кваліфікації з купецької та банківської справи; український фаховий лицей РСУК (1936 р.). У навчальних програмах, які розробив К. Коберський («Пляни і програми кооперативних курсів», 1930 р.), визначено основні типи фахових курсів

та впорядковано їх діяльність, що стало запорукою високої результативності такого способу навчання.

Дорадниками і путівниками українського господарника на шляху економічного зміцнення були численні органи друкованої пропаганди – газети, періодичні видання та фахова література товариств. Інформаційне тло часописів стало дороговказом у житті простого селянина на шляху визволення з пут економічної неграмотності та зубожіння.

Запити учнівської й педагогічної еліти на торгівельно-кооперативні знання задовольнялися численною кількістю науково-методичних праць та посібників, авторами яких були відомі кооперативні діячі та педагоги А. Гаврилко, К. Коберський, Б. Мартос, А. Ничай, П. Панченко, Дж. Рессель, І. Стернюк, М. Туган-Барановський, Є. Храпливий та Е. Шахнович.

Доведено, що різнопланова діяльність національних культурно-просвітніх та господарських товариств сприяла підвищенню господарської культури краю, формуванню національної і політичної свідомості українського народу.

Теоретичні ідеї та практичні надбання комерційної освіти на західноукраїнських землях упродовж другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. можуть бути корисними для творчого переосмислення і втілення на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного історико-педагогічного дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

1. Здійснений історіографічний аналіз виявив прогалини у висвітленні генезису комерційної освіти, що пояснюється: недостатнім вивченням нормативно-правових документів; частковим опрацюванням джерельних матеріалів щодо навчально-виховного процесу в торгівельних школах на західноукраїнських землях у міжвоєнне двадцятиріччя; неповною структуризацією державної комерційної освіти; поверхневим висвітленням державного кваліфікаційного рівня працівників торгівельної й кооперативної сфери. Тому історіографію цього дисертаційного дослідження суттєво доповнено тогочасними працями українських освітян, кооператорів та громадсько-політичних діячів, архівними матеріалами та періодичними виданнями, постановами, статутами, циркулярами, державними розпорядженнями та законами, щорічними звітами торгівельних шкіл, культурно-просвітніх та господарських товариств, що дало змогу об'єктивно й докладно дослідити становлення торгівельного шкільництва на західноукраїнських землях, удосконалити підходи щодо трактування терміна «комерційна освіта». Її розуміємо як структурну групу навчальних закладів, у яких здійснювалася комплексна підготовка молоді (комерсантів, працівників торгівлі, крамарів, бухгалтерів, обліковців, управлінців, адміністраторів, кооператорів та чиновників) для професійної діяльності у фінансових державних відомствах, торгівельно-промислових, кредитних і банківських установах та кооперативних організаціях.

До основних передумов розвитку комерційної освіти регіону віднесено *політико-історичні, економічні, соціокультурні та геополітичні*.

2. Розвиток комерційної освіти є складним процесом, на який вплинули суспільно-політичні й економічні чинники, європейські та вітчизняні підходи до організації навчально-виховного процесу у фахових школах. Особливостями генезису комерційної освіти на західноукраїнських землях є неперервність, комплексний підхід до оволодіння фаховою майстерністю, зорієнтованість на формування практичних умінь та навичок, врахування регіональних особливостей економіки, відповідність навчальних планів нормам державного законодавства, організація позакласної роботи учнів у формі шкільних кооперативів та творчих економічних об'єднань.

3. Державне регулювання торгівельного шкільництва Австро-Угорщини здійснювалося завдяки створенню апарату управління та ратифікації нормативно-правової бази. На основі Законів «Про торгівельну освіту» (1873 р.), «Про доповнююче навчання» (1885 р.) та уніфікованих навчальних планів (1896 р.) запроваджено наступні типи торгівельних шкіл: виділові, горожанські школи, доповнюючі торгівельні школи як початкова ланка, дво- або трирічні торгівельні школи як середня, торгівельні та технічні академії як вища ланка освіти. Особливістю крайового законодавства було протегування панівним національностям, внаслідок чого, упродовж 1873–1914 рр. не було відкрито жодної україномовної державної торгівельної школи.

У 1918–1939 рр. торгівельне шкільництво розвивалось у контексті чужоземних державних традицій та відзначалося функціонуванням різних типів комерційних навчальних закладів.

На теренах Східної Галичини державні органи влади (Міністерство релігійних віросповідань та публічного просвітництва, шкільні інспектори та кураторії, шкільні громадські, повітові та окружні ради) здійснили масштабну реформу шкільництва (Закони «Про устрій шкільництва» (1932 р.), «Про приватні школи, навчальні та виховні заклади» та «Про академічні школи» (1933 р.)), у результаті якої виокремлено такі типи комерційних шкіл: торгівельні школи гімназійного та лицейного ступенів, купецькі гімназії та лиції, школи торгівельного пристосування, торгівельні і купецькі курси та торгівельно-адміністративні школи і курси.

Толерантна політика Міністерства шкільництва і народної освіти Чехо-Словаччини простежується на Закарпатті, що сприяло продуктивній діяльності рідномовних державних середніх (торгівельні і доповнюючі купецькі школи) та вищих (торгівельні академії) комерційних навчальних закладів, які виховували всебічно розвинених та фахово вишколених національних господарів і підприємців.

В епоху адміністративної автономії Північної Буковини у складі Румунії жорстку державну політику щодо національних меншин здійснювало Міністерство освіти та культу, генеральний директорат, шкільні інспекторати, повітові та місцеві шкільні комітети. Незважаючи на юридичну дію Законів «Про комерційну освіту» (1924 р.), «Про приватну комерційну освіту» (1925 р., 1936 р.) та «Про елементарну та вищу комерційну освіту» (1936 р.), кількість комерційних навчальних закладів була незначною, оскільки держава не вбачала потреби в економічному розвитку

регіону. Система комерційної освіти складалась із початкових чоловічих комерційних шкіл, середніх комерційних ліцеїв та гімназій.

На основі історіографічного огляду виокремлено основні педагогічні методики активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які застосовували в державних торгівельних навчальних закладах. Вони поєднували пояснювально-ілюстративні методи (лекції, практичні заняття, інсценізація кооперативних свят, бесіди) з товарознавчими лабораторними роботами, зачитуванням та обговоренням рефератів, проведенням рольових ігор та виробничих екскурсій, проходженням практики в торгівельних підприємствах, банках, конторах і крамницях.

Зібрані в процесі дослідження статистичні відомості про наповнюваність торгівельних шкіл свідчать про їх польськомовний характер у Східній Галичині, тоді як у Північній Буковині й на Закарпатті превалював німецький та угорськомовний елемент, залишаючи поза увагою потреби українців у національній фаховій освіті.

4. Відсутність можливостей для українців здобувати комерційну освіту в державних закладах активізувала діяльність культурно-просвітніх («Вільна організація українського учительства на Буковині», «Просвіта», «Рідна школа», «Руська Бесіда») та господарських («Крайовий Дружественний Союз», «Народна торгівля», «Ревізійний союз руських кооперативів», «Ревізійний союз українських кооперативів», «Сільський господар», «Спілка українських купців і промисловців») товариств для виховання нової генерації українських господарників. До основних напрямів роботи національних товариств у пропаганді економічних знань належали: організація мандрівних курсів та шкіл, денних і заочних фахових курсів (сільськогосподарських, господарсько-кооперативно-просвітніх, крамарських, торгівельних, інструкторських та кооперативних), торгівельних та господарських навчальних закладів (у міжвоєнний період реформовано у фахові гімназії та ліцеї), кооперативного ліцею, вищого кооперативного курсу, Української Господарської Академії в Подєбрадах, у яких застосовували різноманітні методи (словесні, практичні та наочні) і форми (урочна, позаурочна і позакласна) навчання; видання періодики, підручників, методичних й практичних посібників, спеціалізованої літератури; укомплектування фахової бібліотеки і фондів; проведення кооперативних з'їздів та свят; заснування шкільних кооперативів, крамниць, ощадних кас; відкриття консультаційного центру для вибору професій; запровадження науки про кооперацію в усіх типах народних шкіл.

Результатом плідної праці українських громадсько-політичних лідерів стало підвищення фінансової спроможності народу завдяки високопрофесійній підготовці молоді, що призвело до пробудження національної свідомості та виявів державницьких домагань у 1991 р.

5. У процесі дисертаційного дослідження виокремлено ключові постулати діяльності торгівельних шкіл на західноукраїнських землях у другій половині XIX – першій третині XX ст., які доцільно творчо використати в сучасних економічних навчальних закладах України:

- вдосконалення професійно-педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу шляхом вузької спеціалізації та досягнення високого рівня володіння іноземними мовами;
- врахування регіональних особливостей економіки України у профільній підготовці учнів та студентів для врегулювання проблеми кількісної дестабілізації людського капіталу на ринку праці;
- виділення іменних стипендій для студентів і викладачів комерційними установами та приватними підприємцями, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, представниками наукової та творчої інтелігенції;
- посилення практичної спрямованості підготовки конкурентоспроможних кадрів, завдяки створенню підприємствами та організаціями різних форм власності необхідних умов для проходження практики студентами, відкриття навчально-тренінгових фірм та бізнес-інкубаторів, де розвиватимуть практичні вміння та навички;
- спрямування співпраці між викладацьким складом вищих навчальних закладів і фахівцями-практиками в напрямі взаємоконсультування;
- протегування роботи шкільних кооперативів для формування підприємницьких навичок учнівської молоді;
- активізація діяльності творчих, науково-технічних, культурно-просвітніх та економічних громадських об'єднань;
- організація моніторингу ринку праці та ефективної системи сприяння працевлаштуванню випускників економічних закладів освіти та факультетів.

Проведене дослідження не вичерпує різновекторних проблем розвитку комерційної освіти на західноукраїнських землях другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. Подальшого докладного вивчення заслуговують: приватне торгівельне шкільництво національних меншин краю; основні тенденції розвитку комерційної освіти на українських територіях (Західна Волинь і Західне Полісся), які в міжвоєнний період були включені до складу Другої Речі Посполитої; організація навчально-виховного процесу у фахових школах з торгівельними відділеннями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Шайнер Г. І. Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях (другої половини ХІХ – до 1939 р.) як важлива передумова формування економічного практикоорієнтованого освітнього простору сучасної України / Г. І. Шайнер // Педагогіка : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 25. – С. 364–371.
2. Шайнер Г. І. Українські традиції формування економічної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Г. І. Шайнер // Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2008. – Вип. 405. – С. 201–209.
3. Шайнер Г. І. Діяльність товариства «Сільський Господар» з ліквідації економічної та фахової неграмотності населення Галичини (кінець ХІХ – початок

XX ст.). / Г. І. Шайнер // Зб. наук. пр. Педагогічні науки. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. 52. – С. 66–71.

4. Шайнер Г. І. Діяльність українських кооперативів у галузі комерційної освіти наприкінці XIX – у першій третині XX ст. / Г. І. Шайнер // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики. – Львів, 2009. – Вип. 1 (17). – С. 246–257.

5. Шайнер Г. І. Поширення економічних знань та відродження українського національного духу у діяльності товариства «Просвіта» (кінець XIX – перша третина XX ст.) / Г. І. Шайнер // Наук. вісн. УжНУ. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2009. – Вип. 17. – С. 201–203.

6. Шайнер Г. І. Роль видавничої діяльності просвітніх, господарських товариств та кооперативів на західноукраїнських землях у пропаганді економічних знань (кінець XIX – перша третина XX ст.) / Г. І. Шайнер // Людинознавчі студії : зб. наук. пр. ДДПУ. – Дрогобич, 2009. – Вип. 19. – С. 275–287.

7. Шайнер Г. І. Генезис тенденцій формування навчальних закладів комерційного спрямування Австро-Угорщини кінець XIX – перша третина XX століття / Г. І. Шайнер // Педагогічний альманах. – Херсон, 2010. – Вип. 8. – С. 278–284.

8. Шайнер Г. І. Становлення й розвиток системи торговельного шкільництва Другої Речі Посполитої у міжвоєнний період (до питання нормативно-правових та організаційних аспектів функціонування комерційних навчальних закладів Східної Галичини) / Г. І. Шайнер // Наук. вісн. УжНУ. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2011. – Вип. 20. – С. 181–183.

Публікації в інших виданнях

9. Шайнер Г. І. Доповнююче навчання у народних школах як початкова ланка розвитку професійної освіти Галичини кінця XIX – початку XX століття / Г. І. Шайнер, Л. І. Матюшко // Актуальні питання юридичної науки – 2010 : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (14 травня 2010 р.). – Львів : Львів. ін.-т МАУП, 2010. – Вип. 2. – С. 202–207.

10. Шайнер Г. І. Економічний поступ західноукраїнських земель на початку XX століття через організацію хліборобського вишколу молоді на чолі з вченим – агрономом Є. Храпливим / Г. І. Шайнер // Проблеми гуманітарної освіти в умовах реформування вищої школи України : зб. матер. міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 червня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 214–222.

11. Shayner H. The role of state bodies and the normative legal preconditions in the commercial education formation on the West Ukrainian lands at the end of the XIX th and the beginning of the XX th centuries/ H. Shayner // Nauka i studia. – Przemysl, 2009. – № 9 (21). – S. 31–40.

12. Shayner H. Fragments of the socioeconomic and national political history of the West Ukrainian Lands as determining factors of the commercial education formation and development (the second half of the XIXth century – 1914) / H. Shayner // Materialy v mezinarodni vedecko-prakticka konference «Veda a vznik – 2009/2010». – Praha : Publishing House «Education and Science», 2010. – Dil 13. – S. 37–40.

13. Shayner H. Cooperative schooling as a significant factor in the formation of Ukrainian vocational economic education (the end of the XIXth and the beginning of the XXth centuries) / H. Shayner // Materialy VI mezinardni vedecko-prakticka konference «Aktualni Vymozenosti Vedy – 2010». – Praha: Publishing House «Education and Science», 2010. – Dil 11. – S. 98–105.

14. Shayner H. Formation of the commercial education European model by the analysis of the French and English educational institutions / H. Shayner // Materialy VI Mezinardni vedecko-prakticka konference «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu». – Praha, 2010. – Dil. 17. – S. 30–33.

Анотації

Шайнер Г. І. Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – перша третина XX століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Тернопіль, 2012.

На основі опрацювання історико-педагогічної літератури, архівних та періодичних джерел здійснено аналіз генезису торгівельного шкільництва на західноукраїнських землях у другій половині XIX – першій третині XX ст. в контексті полінаціонального та західноєвропейського освітнього простору. Уточнено поняття «комерційна освіта» та з'ясовано передумови розвитку цієї ланки шкільництва регіону в досліджуваний період. Охарактеризовано нормативно-правову базу функціонування торгівельних шкіл, здійснено їх класифікацію та проаналізовано зміст, форми і методи навчально-виховної роботи комерційних закладів освіти. Окреслено роль приватних рідномовних навчальних закладів у розбудові національного торгівельного шкільництва. Висвітлено основні напрями роботи культурно-просвітніх та господарських товариств у поширенні фахових знань для зміцнення матеріального добробуту українського народу. Вивчено шляхи творчого використання історичного досвіду функціонування торгівельних шкіл на західноукраїнських землях у досліджуваний період для обґрунтування теоретико-методологічних основ сучасної вітчизняної економічної освіти.

Ключові слова: західноукраїнські землі, торгівельні школи, зміст, форми і методи комерційної освіти, культурно-просвітні та господарські товариства.

Шайнер А. И. Развитие коммерческого образования на западноукраинских землях (вторая половина XIX – первая треть XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет им. В. Гнатюка, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Тернополь, 2012.

В результате изучения исторической педагогической литературы, архивных и периодических источников произведено исследование генезиса коммерческого образования на западноукраинских землях второй половины XIX – первой трети XX века в контексте полинационального и западноевропейского образовательного пространства. Конкретизировано понятие «коммерческое образование» и определены предпосылки его развития в регионе на протяжении исследованного периода. Проанализирована законодательная база функционирования коммерческих школ, проведена их классификация и охарактеризовано содержание, формы и методы учебно-воспитательной работы коммерческих образовательных учреждений. Определена роль частных украинских учебных заведений в развитии национального коммерческого образования. Проанализированы главные направления работы культурно-образовательных и хозяйственных обществ в распространении профессиональных знаний для улучшения материального состояния украинского сообщества. Представлены пути творческого применения исторического опыта деятельности коммерческих школ на западноукраинских землях в исследуемый период для обоснования теоретико-методологических основ современного отечественного экономического образования.

Ключевые слова: западноукраинские земли, коммерческие школы, содержание, формы и методы коммерческого образования, учебно-воспитательная работа, культурно-образовательные и хозяйственные общества.

Shayner H. I. Development of commercial education on West Ukrainian lands (the end of the XIXth and the first third of the XXth century). –Manuscript.

Thesis for acquiring candidate degree of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Ternopil national V. Hnatiuk pedagogical university, Ministry of education, science, youth and sports of Ukraine. – Ternopil, 2012.

According to the analysis of the historical and pedagogical literature, archives and periodicals, the commercial schooling system on West Ukrainian lands at the end of the XIXth – the first third of the XXth century in the context of the poly-national and general European educational scope is researched. The economic, socio-political and cultural prerequisites of the regional commercial education development are ascertained. Relevant to them are the origin of the market commodity-money relations on West Ukrainian lands; annexation of East Galicia, North Bukovyna and Trans-Carpathian Region to different European countries during the stated period that influenced on the socio-political, economic and cultural development of the Ukrainian people; a particular political status of the Ukrainian autochthon population that was manifested in its dependence on the central and regional governing bodies which were on the hands of the ruling nationalities, increasing of the political and national awareness of the Ukrainian people that fostered setting up and active educational and elucidative activity of the Ukrainian cultural-elucidative and economic societies; functioning of the private educational institutions system, in which the commercial-cooperative schooling ranked a peculiar place.

The main conceptual bases and tendencies in the commercial educational institutions' work of the leading European countries and their influence on the formation and

functioning of the native vocational schooling on the researched area were determined. The educational models of Austria, Rumania, Poland and Czechoslovakia are stated to have had the most substantial and decisive impact on the commercial schooling of the West lands. The normative and legal base of the commercial schools functioning is characterized. The classification of the commercial schools in the researched area has been worked out. Therefore, the educational reforms had a comprehensive character, which lay in the fact of the education management system reorganization, establishment of the new types of commercial educational institutions with the ratified appropriate syllabuses, further improvement of the commercial education structure and content on all levels in the direction of the detailed specialization and educational process modernization.

On the basis of the historical and pedagogical research, the main pedagogical technologies used in the commercial educational institutions have been distinguished. They combined explanatory and demonstrative methods of the educational and informative activity (lectures, practical lessons, assignment with reports) with merchandising, laboratory work, role play and industrial excursion conducting, field study traineeship in the enterprises, banks, bureaus, stores and cooperatives.

The role and significance of the national cultural-elucidative organizations and cooperatives in the economic culture improvement, the educational level rising and dissemination of commercial knowledge among Ukrainian society by means of the analysis of their activity orientations is stated. Cultural-elucidative and economic societies carried out methodological work in the form of traveller courses and schools, stationary and correspondence vocational courses (agricultural, economic-cooperative-elucidative, shopkeeper, commercial, instructor and cooperative), commercial and agricultural educational institutions, cooperative lyceum, high cooperative course and Ukrainian Economic Academy in Podiebrady. Active propagandist activity of societies was carried out by means of printer's ink (publishing of periodicals, textbooks, methodical and practical manuals, professional literature), organization and holding of cooperative congresses, setting up of school cooperatives and stores, initialization of consulting center for profession choosing etc. It is proved that in spite of the Ukrainian people being deprived of their rights as administrative-territorial units of the foreign countries, leading national organizations defined mutual goal – to increase educational, cultural and financial status of the Ukrainians in order to elevate them to the level of the nationally conscious and politically literate nation.

The opportunity and necessity of the historical experience usage in the establishment and activity of the commercial schools on West Ukrainian lands have been studied. This experience is to enrich theoretical and methodological bases of the modern national education and will be able to become one of the main directions of its transformation.

In the process of the thesis work, the main postulates of the commercial schools activity on West Ukrainian lands at the end of the XIXth – the first third of the XXth century useful for innovative usage in the present-day economic educational institutions of Ukraine have been classified: improvement of the professional-pedagogical mastery of the teaching staff by means of detailed specialization and acquired advanced level of foreign languages; consideration of the regional peculiarities of Ukrainian economy in the specialist training for settling problem connected with quantitative destabilization of the

human capital on the labour market; granting of scholarships for students and lecturers by commercial organizations and private entrepreneurs, public institutions, charitable endowments, representatives of scientific and creative intelligentsia; intensification of competitive staff practical training owing to providing necessary conditions by firms and organizations of various property category for students practical training, setting up teaching and practicing establishments as well as business incubators, where vocational skills and abilities will be developed; turning cooperation between the teaching staff of high educational institutions and experts-practitioners in the direction of mutual consulting; patronage of school cooperatives for working out entrepreneurial skills in students; fostering active role of creative, scientific and technical, cultural-elucidative and economic societies; organization of labour market monitoring and efficient system promotion.

Key words: West Ukrainian lands, trade schools, content, forms and methods of commercial education, teaching and educational work, cultural-elucidative and economic societies.